

LIBERA CIRCULAȚIE A FORȚEI DE MUNCĂ ÎN UNIUNEA EUROPEANĂ, ÎN CONTEXTUL EXTINDERII CĂtre EST

DANIELA IONESCU

Introducere

Lucrarea de față se dorește a fi o incursiune în mecanismele de decizie ale UE, în contextul lărgirii către Est. Libera circulație a forței de muncă este studiul de caz cel mai bun în acest sens tocmai datorită sensibilității particulare a Uniunii Europene la acest subiect.

Studiul va încerca să răspundă la întrebarea fundamentală: de ce Comunitatea Europeană a restricționat accesul candidatelor la piața de muncă comunitară pe o perioadă ce ajunge până la 7 ani deși toate indicile de până acum arată că impactul emigrației forței de muncă din această zonă a fost și va continua să fie limitat? Răspunsul impune o analiză a reacțiilor principalilor actori naționali și supranazionali, adică la nivel de Comisie și de guverne ale statelor membre, la care se adaugă reacțiile deloc de neglijat (probabil cele mai importante) ale opiniei publice și ale sindicatelor din Comunitate.

Regimul de Asociere

Comunitatea Europeană (CE) a avut o politică dură în cadrul negocierilor cu privire la tratatele de asociere semnate cu statele candidate (cu România în 1993). Acestea nu prevăd nici un acces liber la piața de muncă occidentală și statele asociate din Est continuă să aibă statutul țărilor neasociate¹. Atitudinea aceasta este justificată de climatul economic defavorabil în care negocierile au avut loc. După o perioadă de creștere economică spectaculoasă în a doua jumătate a anilor '80, începând cu anii '90, Comunitatea Europeană se îndreaptă către recesiune economică. Produsul Intern Brut (PIB) a înregistrat o creștere mediocră de numai 1,6% în 1990 și a continuat să se deterioreze ajungând în 1993 la -0,5%. Consecința directă a acestui fapt a fost creșterea șomajului, care a atins în 1991 o medie de 8,7%². Mai mult, situația a fost agravată de un incident aparent minor. În 1991, Curtea de Justiție a Comunității Europene a hotărât că fiica unui marocan, muncitor în Belgia, are dreptul să primească ajutor social de șomaj conform clauzei de nediscriminare enunțate în tratatul de asociere cu țările magrebiene³. Implicațiile financiare ale acestei decizii au fost un soc pentru statele membre și

au ridicat, inevitabil, probleme în privința unei clauze asemănătoare în tratatele de asociere cu statele est-europene, clauză care, evident, nu va fi introdusă.

Situată internațională de la începutul anilor '90 era încă și mai îngrijorătoare. Cea care a resimțit din plin desființarea cortinei de fier a fost Germania. Numărul de emigranți care au cereri de azil acceptate în Germania a crescut de 4 ori în doar 2 ani, 1990–1992 (sunt excluși nativii germani din România și Polonia)⁴. Dacă la aceasta adăugăm și negocierile de aderare care aveau loc pentru înființarea zonei Schengen, prin care barierele interne ale UE urmău să fie anulate, atunci nu este surprinzător că statele candidate nu au obținut nimic în această arie.

Deși tratatele de asociere conțin aşa-numitele „clauze evolutive“ (vezi art. 7 din *Tratatul de Asociere cu România*) prin care accesul statelor candidate la piața de muncă occidentală se mai putea îmbunătăți, totuși ele nu au fost puse niciodată în practică. Se mai prevedea o perioadă de tranziție de maximum 10 ani care să fie împărțită în două cincinale. În momentul intrării în cea de a doua parte a perioadei de tranziție, Consiliul de Asociere urma să examineze modalitățile de îmbunătățire a circulației forței de muncă (vezi art. 7, art. 41–42 din *Tratatul de asociere cu România*), cât și coordonarea sistemelor sociale între statele membre și asociate. Toate acestea nu au fost puse în practică, printre altele, și pentru că Consiliul de Asociere nu are putere de decizie, el putând face numai recomandări.

De fapt, tratatele de asociere lasă problema liberei circulații a forței de muncă la bunul plac al statelor membre, mutând centrul deciziei de la nivel supranational la cel național. În compensație, Comisia Europeană încurajează relațiile bilaterale dintre statele membre și cele asociate⁵. În fapt, muncitorii statelor asociate sunt supuși acelorași reguli de muncă ca și țările neasociate. Astfel, ei trebuie să urmeze anumite proceduri pentru obținerea unui permis de muncă. Acest permis este acordat numai dacă se dovedește că poziția respectivă nu a putut fi ocupată de un cetățean al UE⁶. Excepție fac înțelegerile bilaterale care permit unui anumit număr de muncitori dintr-un anumit domeniul să fie angajați. Domeniul este stabilit în funcție de necesitățile statului pe piața de muncă internă. De obicei, aceste contracte sunt pe perioade scurte, sezoniere și implică mai ales sectorul agrar, al construcțiilor și al asistenței medicale⁷. Pe de altă parte, se facilitează angajarea pe perioade mai îndelungate a forței de muncă cu studii superioare, vezi cazul Marii Britanii, Germaniei, Finlandei și Franței (în 1998 se dă aici o lege a emigrației prin care se urmărea simplificarea procedurilor pentru emigranții cu studii superioare)⁸.

În ceea ce privește România (ca și majoritatea statelor candidate) cel mai important partener rămâne Germania, statul care suportă cea mai mare emigrație (1 083 000 de permise de muncă acordate în 2000)⁹. Totuși, ca urmare a înăspri-rii acordării acestor permise, alte state membre ale UE au început să se impună ca ținte al emigrației românești. După ridicarea vizelor pentru spațiul Schengen, începând cu 2002 s-au încheiat acorduri bilaterale pentru muncă sezonieră în Spania, Portugalia și Italia¹⁰. Cu Franța s-a încheiat în 2003 un acord privind schimbul de forță de muncă, acord care însă trebuie să fie ratificat de parlamentul român și cel francez¹¹.

Situată curentă și perspective în emigrarea forței de muncă

Până în 1999 aproximativ 300 000 de persoane din statele candidate sunt angajate legal în UE, acestea reprezentând 0,2% din forța de muncă a UE. Chiar dacă la aceasta adăugăm un număr estimat la 600 000 de muncitori care nu au putut fi luați în calcul, nefiind înregistrați, chiar și în acest caz totalul va fi de numai 0,6% din forța de muncă a UE. Din totalul fluxului migraționist, statele candidate dețin un modest 6% adică aproximativ 900 000 de persoane dintr-un total de 5 280 000 de emigranți legali din toată lumea¹².

Ponderea României este de 19% (aproximativ 155 000 de persoane) din totalul forței de muncă candidate, ocupând astfel locul 2 după Polonia cu 53% (435 000)¹³. După 2002, o dată cu ridicarea vizei pentru spațiul Schengen, numărul românilor angajați în UE a crescut cu aproximativ 6% (300 000). Chiar și în statele care se constituie în cele mai importante ținte ale fluxului migraționist estic, Germania și Austria, numărul emigranților din statele candidate reprezintă numai 10% din totalul emigranților non-UE¹⁴.

Evident, rămâne necunoscut numărul emigranților ilegali. Chiar dacă numărul acestora ar putea să-l egaleze pe cel al emigranților legali, fapt contestat de înaprirea sancțiunilor atât în statele membre cât și în cele asociate, emigrarea forței de muncă din statele candidate rămâne neglijabilă comparativ cu fluxul masiv din afara Europei.

Conform unui studiu recent făcut la cererea Comisiei Europene și publicat la 4 februarie 2004, în următorii 5 ani se estimează că între 1% și 8% din populația statelor candidate vor îngroșa rândul membrilor UE. România își va menține locul fruntaș în furnizarea forței de muncă. În plus, aceasta va conține un procent important de tineri cu studii superioare; aproximativ 10% din totalul tinerilor români și bulgari au intenții ferme de emigrare, iar dintre ei jumătate sunt absolvenți de studii superioare. Principalele state țintă vor fi, ca și până acum, Germania, urmată de Austria (mai puțin valabil pentru România), Italia și Spania (valabil pentru România în particular)¹⁵.

În privința emigrării definitive, aceasta este estimată între 0,3–1,3 milioane de cetăteni ai statelor asociate. De altfel, din experiențele lărgirii către Spania, Portugalia și Grecia s-a dovedit că teama, manifestată și atunci, față de o puternică emigratie a fost nejustificată. Și atunci, ca și acum, UE a impus termene de tranziție de maximum 7 ani, care apoi au fost scurte la 6 ani¹⁶.

Emigrarea forței de muncă tinere și calificate va avea un efect pozitiv (deși destul de limitat) în condițiile unei Europe care se confruntă cu mari probleme datorită unei populații îmbătrânite și în scădere masivă. O problemă în plus cu care pare să se confrunte UE în ultimii ani și care a luat proporții îngrijorătoare este faptul că tinerii statelor membre nu mai sunt interesați de continuarea studiilor și, de multe ori, nu își termină nici liceul. Există domenii, cum este medicina, care înregistrează o adevărată penurie de absolvenți. Cazul Marii Britanii este unul de notorietate. Pe lângă personalul mediu calificat, asistente medicale, există aici o cerere masivă de medici, și acest domeniu este dominat din ce în ce mai mult de nonbritanici (cetăteni din țările Orientului Mijlociu și Pakistan). Așa se explică faptul că în timpul președinției italiene din 2003, unul din capetele de

agendă era tocmai găsirea unor soluții pentru prevenirea părăsirii timpurii a învățământului¹⁷. UE se mai confruntă și cu o rămânere în urmă, comparativ cu SUA și Japonia, în anumite domenii de vârf și unde Europa de Est ar putea avea un aport, este vorba de nanotehnologie și biotehnologie.

În ciuda acestor evidențe, UE își menține politica restrictivă reflectată de perioadele de tranziție, după cum urmează:

— se prevede o perioadă obligatorie de 2 ani în timpul căreia vechile state membre vor continua să-și aplice politica națională față de noile venite, după cum cred de cuviință.

— după această perioadă, sistemul se va revizui. Procedura include un raport al Comisiei dar decizia aplicării sau neaplicării legilor comunitare rămâne tot la nivel național.

— perioada de tranziție trebuie să se încheie după 5 ani dar poate fi prelungită pentru încă 2 ani la cererea acelor state care se cred serios afectate¹⁸.

Inutil de menționat că prelungirea cu încă 2 ani a fost rezultatul presiunilor Germaniei și Austriei. Acestea au declarat deja perioada maximă de tranziție de 7 ani. Oarecum la polul opus par să fie Marea Britanie, Irlanda, Olanda, Danemarca, care sunt de acord cu liberalizarea forței de muncă imediat după accedere¹⁹.

Paradoxal este că, așa după cum ne arată statisticile, 90% din emigranți nu provin din Europa de Est ci, în principal, din Africa (statele magrebiene, foste colonii franceze), din Orientul Mijlociu și Asia (vezi fostele colonii britanice India și Pakistan, principalele furnizoare de emigranți pentru Marea Britanie). La acestea se adaugă populația din zonele calamitate de război (vezi palestinieni, kurzi și afgani, care reprezintă o sursă de emigrare cu precădere în Germania)²⁰. Această emigrație provenită din afara Europei pune uriașe probleme nu numai din cauza numărului dar și din cauza structurii sociale și culturale incluzând mai ales dimensiunea religioasă, atât de diferite de experiența europeană. Avalanșa de emigranți islamici pune deja probleme de securitate unor țări ca Franța sau Marea Britanie (vezi răscoalele pakistaneze din Bradford din vara lui 2001 și demonstrațiile antioccidentale de la Londra, din 2001–2002). Paradoxul este că exact acestor emigranți problematici, state ca Belgia, Olanda, Franța sau Marea Britanie le acordă o mai mare permisibilitate de intrare și stabilire definitivă. După cum arătam și la început, tratatele de asociere cu țările neeuropene principale furnizoare de emigranți sunt mult mai generoase decât cele semnate cu statele estice, accesul la beneficiile sociale ale acestora fiind deschis pentru emigranți și familiile lor. Franța acordă în jur de 100 000 de permise de muncă pe an emigranților proveniți din fostele sale colonii africane, și o dată cu acestea și accesul lor gratuit la sistemul medical, dreptul la șomaj pentru familiile lor, drepturi refuzate cetățenilor din estul Europei²¹. În Marea Britanie un emigrant pakistanez își poate aduce întreaga familie (de multe ori numeroasă, incluzând părinți, frați și nepoți), toți având drept la ajutoare sociale substanțiale. În schimb, un muncitor din estul Europei nu are dreptul să-și aducă decât rudele cele mai apropiate adică soția și copiii și trebuie să demonstreze că are suficiente mijloace pentru a-i întreține deoarece accesul acestora la orice ajutor social este interzis²².

Se ridică deci întrebarea: de ce dreptul de liberă circulație a forței de muncă și accesul la sistemele sociale din UE este refuzat tocmai acelor state ai căror emigranți pun mult mai puține probleme de adaptare și integrare decât cei non-europeni? Poziția diversilor actori din cadrul UE și reacțiile lor la această problemă pot oferi un răspuns.

Reacții la nivel supranațional și național

1. Nivel supranational

a) Comisia Europeană

Mai ales la începutul disputei, poziția Comisiei a fost fără echivoc, împotriva perioadelor de tranziție. Și-a concentrat eforturile pentru a demonstra, prin elaborarea de numeroase studii, că teama de o emigrație masivă este în fapt nejustificată, ba mai mult, că ar exista și consecințe pozitive ale acestui fenomen.

În 1997, Comisia era încă de părere că „temerile unei avalanșe emigraționiste... nu sunt justificate în lumina experiențelor lărgirilor trecute”²³. La fel S. Flynn, pe atunci comisar pentru problemele sociale, a argumentat că extinderea va crea locuri de muncă și că va scădea presiunea asupra pieței forței de muncă europene²⁴.

În 1999, prin venirea lui Romano Prodi în fruntea Comisiei, această orientare continuă. Așa după cum declara comisarul pentru piața internă, Ian Bolkestein, „aceste temeri nu sunt noi. Ele au mai fost experimentate și în cazul Spaniei și al Portugaliei. Realitatea arată că o mișcare emigraționistă semnificativă nu a apărut”²⁵. Încă și mai recent, în martie 2001, printr-o notă informativă a Comisiei, *Libera circulație a forței de muncă în contextul lărgirii*, se sublinia că toate cercetările arată o rată scăzută a emigrării în prezent și în viitor, cu impact nesemnificativ asupra piețelor de muncă din UE.

La numai o lună după publicarea acestei note informative, Comisia propunea „aranjamente transnaționale flexibile”, opțiune pentru care Germania facuse preșrui serioase²⁶. În acest moment Comisia nu mai menționează nimic despre „temerile nejustificate” sau despre „aspectele pozitive ale emigrării”. În schimb, Comisia argumenteaază pentru „asigurarea unei cât mai mari susțineri publice a extinderii”²⁷ și nu oferă nici un fel de argumente economice în privința schimbării sale de poziție destul de brusete. Justificarea acestei atitudini constă în faptul că membrii Comisiei au preferat să nu piardă opinia publică în favoarea extinderii. În fond, extinderea UE era un țel politic de prioritate maximă comparativ cu problema liberei circulații a forței de muncă. Cum în UE totul se negociază la toate palierile de decizie sau influență, Comisia a preferat să facă un compromis sacrificând un țel mai limitat în favoarea obținerii sprijinului deplin al celui mai important contributor la bugetul UE: Germania, și al opiniei sale publice.

b) *Comitetul Economic și Social*, care este un organism supranațional, împreună cu Confederația Europeană de Comerț, actor transnațional, s-a remarcat printr-o atitudine virulentă de susținere a perioadelor de tranziție. Această atitudine este de fapt specifică pentru toate organizațiile de muncă din UE. Cele

mai radicale sunt, desigur, cele din Germania și Austria. Argumentele pe care le aduc sunt superficiale și nu țin cont de studiile făcute și sondajele efectuate. Astfel se aduce ca argument diferența de salarii de 1 la 11 dintre candidate și UE, fără însă să se raporteze aceste salarii la prețurile din aceste state, la diferențele în productivitate etc. Indiferent cât de puține posturi vor fi puse în pericol de extinderea UE către est nu se știe cine va avea de suferit din acest motiv. De fapt problema este translată de la nivel macro la nivel individual, unde sensibilitatea la o posibilă, chiar dacă nu probabilă pierdere a locului de muncă are rezonanțe puternic personale și deci subiective. Aici argumentele științifice, raționale, chiar dacă sunt corecte, au un impact mult mai mic, predominând emotivitatea. Un alt motiv ar mai putea fi și acela că mass-media occidentală vorbește foarte mult și deloc favorabil despre emigrăția estică, în timp ce despre emigranții veniți din fostele colonii franceze sau britanice se vorbește prea puțin, ei fiind considerați un rău deja acceptat și un subiect epuizat²⁸. Se ajunge astfel la o exagerare de proporții a emigrăției din est și a nocivității acesteia în ochii publicului UE, când de fapt lucrurile nu stau tocmai așa. Un caz în acest sens sunt țiganii români și presa franceză care i-a transformat în adevărate vedete ale emigrăției ilegale de cea mai proastă calitate ajungându-se la o situație în care noțiunea de român să se suprapună în conștiința publicului francez cu faptele etniei țigănești de la Paris, și aceasta în condițiile în care nu toți țiganii de acolo provin din România (există țigani polonezi, cehi și unguri în număr destul de mare)²⁹. Poziția mass-media față de emigrăția estică poate ea însăși să constituie un subiect separat de studiu, dar actualul studiu nu poate detalia acest aspect din motive de spațiu.

2. Nivel național

a) Guverne

Măsurile de tranziție adoptate de UE în mai 2001 fuseseră propuse de cancelarul german în decembrie 2000. În ciuda recunoașterii că după 2010 Germania va avea nevoie de forță de muncă străină pentru a contrabalașa efectele îmbă-trânririi rapide a populației sale, cancelarul G. Schröder a subliniat că trebuie evitate tensiunile sociale și asigurat sprijinul opiniei publice prin limitarea emigrăției. G. Schröder a afirmat că aceasta ar fi și în beneficiul țărilor candidate pentru că s-ar evita „pierderea creierelor”, a forței de muncă înaltcalificate³⁰. Cancelarul a părut să uite că specialiștii în informatică sunt atrași din statele asociate în Germania prin inițiativa „cărții verzi” care-i aparține.

La conferința Consiliului European din vara lui 2001 de la Göthenburg, Spania, preocupată să nu piardă nimic din partea sa la fondurile structurale, ca urmare a lărgirii spre state care vor avea mare nevoie de aceste fonduri, a propus un târg Germaniei, cel mai bogat contributor. Spania (ca și Portugalia sau Grecia, alți mari beneficiari ai fondurilor structurale) a cerut Germaniei să-și extindă garanțiile cu privire la nediminuarea contribuției sale la aceste fonduri. În schimb, cele 3 state aveau să susțină inițiativa germană cu privire la emigrăția forței de muncă³¹. Chiar dacă această înțelegere nu este formală ea are efecte evidente pentru că statele sudice au declarat și ele perioade de tranziție ce merg până la 7 ani.

Nu sunt greu de bănuit rațiunile care i-au îndemnat pe politicieni ca G. Schröder sau J. Haider să adopte această atitudine care nu ținea cont de rațiuni pe termen lung și la nivel macro. Politicienii au scopuri limitate în timp tocmai pentru că ei depind de opinia publică pentru a fi aleși sau realeși. Prin urmare, câștigarea alegerilor naționale devine mult mai importantă decât însăși extinderea UE.

b) Opinia publică și guvernele

Pe măsură ce se apropie extinderea cu primele 10 state presiunea opiniei publice din statele membre crește³². Asistăm la radicalizări de poziție chiar din partea unor state care la început au fost în favoarea liberei circulații a forței de muncă fără perioade de tranziție. Suedia și Olanda se hotărăsc să impună cote de emigrare statelor baltice și Poloniei. Primul-ministrul suedez dorește să introducă perioade de tranziție de 2 ani cu opțiunea de a le extinde la 3 ani în ceea ce privește accesul la beneficiile sociale al emigrantilor estici. El a declarat că „ar fi naiv din partea noastră să lăsăm granițele deschise tuturor celor din Estul Europei ca, odată intrați, aceștia să afle că pentru numai 10 ore de muncă pe săptămână pot avea dreptul la toate beneficiile sociale”³³. La rândul lor Danemarca și Finlanda au hotărât 2 ani perioade de tranziție cu privire la aceleași beneficii³⁴. Chiar și Marea Britanie pare să se clătine pe pozițiile sale cu privire la politica „ușilor deschisi” susținută de premierul Tony Blair. Ca urmare a presiunilor opiniei publice, guvernul a decis să introducă o legislație mai dură privind mai ales emigrăția ilegală prin noua lege care a fost adoptată în acest sens în mai 2004. Mai mult, s-a decis introducerea unei măsuri prin care cetățenii UE au dreptul la sistemul social britanic numai la doi ani după venirea lor în Marea Britanie. Chiar și aceste măsuri nu par a fi de ajuns pentru opozitia conservatoare care pare să nu fie de acord cu estimările guvernului cu privire la numărul redus de emigranți (mai puțin de 13 000 pe an), argumentând că deschiderea granițelor statelor învecinate va conduce la o mărire semnificativă a numărului emigrantilor³⁵. Până și în cazul Irlandei (cel mai îndepărtat stat de frontieră estică a UE și prin urmare cel mai puțin expus emigrăției de aici) se argumentează în favoarea unui control mai riguros la granițe și introducerea unei legi mai dure împotriva emigrării ilegale, susținându-se că Marea Britanie ar putea fi principalul canal de emigrare spre Irlanda, ținând cont că între cele două țări nu există practic frontiere vamale³⁶. Ministrul irlandez pe probleme sociale Mary Coughlan spune că „guvernul a decis să introducă o serie de măsuri restrictive cu privire la accesul anumitor beneficii din sistemul social irlandez, și a introdus un «test de rezidență obișnuită» pe care o persoană trebuie să-l treacă pentru a beneficia de ajutor de șomaj sau ajutor pentru copii”. De fapt, ca și în cazul vecinei lor, irlandezii au decis interzicerea accesului la beneficiile sistemului lor social pentru toți membrii UE, pe o perioadă de 2 ani de la venirea lor în Irlanda. Numai cei care dovedesc că sunt rezidenți de cel puțin 2 ani au acest drept³⁷.

Până la urmă pe măsură ce data fatidică de 1 mai s-a apropiat, practic toate statele membre, chiar și cele prea puțin afectate, și-au luat măsuri de precauție. Cele mai multe din reacții au vizat măsuri radicale, care restricționează accesul complet la piața de muncă al emigrantilor estici, și acesta este cazul majorității

statelor membre, începând cu Germania și Austria și terminând cu statele sudice, Grecia, Portugalia și Spania. Există și grupul mai „liberal“, Marea Britanie, Irlanda, Olanda, Suedia, Danemarca și Finlanda, care dacă nu au restricționat accesul la piața de muncă (decât parțial — vezi cazul statelor baltice) în schimb au restricționat accesul la beneficiile sistemelor lor sociale (ajutor de șomaj, ajutor de sănătate pentru întreținerea copilului, acces gratuit la sistemul medical).

Concluzia ar fi că aspectul raționalist de decizie din cadrul UE este umbrit de interesele punctuale și pe termen scurt ale politicienilor statelor membre. Aceștia sunt mult mai sensibili la opinia publică din propria lor țară decât la argumentele științifice, raționale aduse la nivel supranational de Comisie. Libera circulație a forței de muncă pare a fi un exemplu în predominarea unor politici sentimentale de respirație scurtă care se manifestă ocazional în UE.

Este, de asemenea, și un bun studiu de caz pentru modul în care se negociază între actorii supranationali și cei naționali. Comisia a preferat să piardă o repriză cu scopul câștigării unui meci mult mai important: extinderea spre Est, al cărei motor principal este.

Cei mai mari perdanți rămân statele candidate care nu au puterea de a negocia sau de a interveni în vreun fel în ceea ce se decide în UE. UE negociază cu ele pe bază de *take it or leave it*. De aici și standardele duble aplicate, prin care, pe de o parte, trebuie să se realizeze implementarea *acquis-ului* la momentul acelerii, complet și imediat, iar, pe de altă parte, UE permite accesul statelor candidate la beneficiile acestui *acquis*, în mod limitat și gradat.

NOTE

1. *Romanian Association Agreement* art. 7, 41, 42, COM (93) 45 final 18/2/93.
2. *Eurostat*, EC Unemployment Rates, 1982–1993.
3. Curtea Europeană de Justiție. *Office National de l'Emploi vs. Bahia Kziber*, case 18/90, report 1991, I, p. 129.
4. Papadimitriou D., *Negotiating the New Europe; the European Union and Eastern Europe*, Ashgate, Hampshire, 2002, p. 37.
5. Comisia Europeană, *The Free Movement of Workers in the Context of Enlargement*, notă informativă, martie 2001, www.europa.eu.int/comm/enlarge/, p. 7.
6. *Ibidem*.
7. *Ibidem*.
8. *Ibidem*, p. 38–41.
9. *Ibidem*, p. 12; referirea se face la numărul total de permise de muncă acordate cetățenilor din statele candidate.
10. Organizația Internațională a Migrației (OIM), *Migration trends in selected applicant countries*, vol. IV, *Romania...*, toamna 2003, p. 64.
11. Site-ul Biroului pentru Forțele de Muncă din România.
12. Comisia Europeană, *The Free...*, p. 11.
13. *Ibidem*.
14. *Ibidem*, p. 8.
15. OIM, *loc.cit.*, p. 120.
16. Comisia Europeană, *The Free Movement...*, p. 16.
17. „Italian Presidency Agenda“, 12 februarie 2003.
18. Comisia Europeană, *The Free...*, p. 18.
19. *Ibidem*.
20. Comisia Europeană, *The Free...*, p. 11; OIM, *loc. cit.*, p. 95.
21. *Treaty of Association with Magrebien countries*, COM (78), final 23.
22. *Ibidem*.
23. „Agence Europe“, 3 mai 1997, p. 10.
24. *Ibidem*, 12 iunie 1997, p. 5.
25. *Ibidem*, 2 septembrie 1999, p. 4.
26. Comisia Europeană, *Enlargement: Commission proposes flexible transnational arrangements for the free movements of worker*, 11 aprilie 2001.
27. *Ibidem*.
28. „Financial Times“, 14 noiembrie 1999, varianta online.
29. „Le Monde“, 3 decembrie 1999; „Financial Times“, 23 ianuarie 1991, varianta online.
30. Radio Free Europe/Radio Liberty (RFE/RL), *EU: Foreign Ministers Moving Toward Deal On*

- curbing Worker Movement After Expansion*, by Ahto Lobajkas, Bruxelles, 7 mai 2001.
31. *Spain urges Germany to mantain its support for the Structural Funds after enlargement*, 3 aprilie 2001.
32. 81% se aşteaptă la o creștere a fluxului migraționist ca urmare a lărgirii iar 78% văd numai aspectele negative ale aceluiași flux.
33. RFE/RL, *With the biggest-ever enlargement about to begin, some idealistic impulses of the old member states are beginning to wilt*, 4 February 2001, online.
34. *Ibidem*.
35. *Ibidem*.
36. B.B.C. News, *UK tougher stance in the Free Movement of Labour*, 18 aprilie 2004.
37. BBC News, *Ireland introduces two years welfare restrictions*, 20 aprilie 2004.